

K. CSÍZY KATALIN

A Pythagoras-életrajzok misztikus elemei¹

„εις ἀρετὴν ὁδηγεῖν τοὺς ἀθρόπους”

(Iambl. VP 24,109)

I.

A pythagoreus hagyomány számunkra fennmaradt legkorábbi emlékei a Kr. e. 5-4. századra nyúlnak vissza: Platón *expressis verbis* csupán egy helyen, az *Allam* című dialógusban (Pol. 600a) említi a filozófust, ugyanakkor a pythagoreusokkal (Pol. 550d), Pythagoras tanításaival több munkájában is találkozhatunk. Tény, hogy a számoszi bölcselelő nagy hatással volt tanítására.² A platonizmust sokan a pythagoreizmusból vezetik le, bár Pythagoras és Platón szoros összekapcsolása elsősorban az újplatonistáknak köszönhető. A Krisztus utáni harmadik századra az újplatonizmus mintesgy magába olvasztotta az újpythagoreizmust.³ Egyes feltételezések szerint talán maga Iamblichos volt az, aki pythagoreussá tette a platóni filozófiát.⁴ Pythagoras egyszersmind olyan nagy hatású tekintéllyé lett, hogy jelentős mértékben elősegítette a késő ókor filozófiai elméleteinek továbbfejlődését.⁵ Jelen írás három életrajz, Diogenész Laertios, Porphyrios és Iamblichos művei nyomán kísérli meg feltárni az egyes biográfiák misztikus, elsősorban az újplatonista etikához kapcsolódó elemeit.⁶

¹ A tanulmány a Magyar Tudományos Akadémia Bolyai János Kutatási Ösztöndíjának támogatásával készült.

² L. ZHMUD: *Wissenschaft, Philosophie und Religion im frühen Pythagoreismus*, Berlin 1997, 45-46. Porphyrios életrajza szerint (VP 53, 61) Platón és Aristotelés, valamint követőik a pythagoreusok tanításait kisajátították, sőt plagizálták. É. DES PLACES (ed.): *Vie de Pythagore, Lettre à Macella*, Paris 1982.

³ CH. H. KAHN: *Pythagoras and the Pythagoreans. A Brief History*, Indianapolis, Cambridge 2001, 133.

⁴ Sic: „he Pythagorenized Platonic Philosophy, an important consequence of which was a stronge mathematizing of this philosophy.” In: D. O’MEARA: *Pythagoras Revived. Mathematics and Philosophy in Late Antiquity*, Oxford 1989, 4. Nicomachus Gerasenus a Kr. u. 1-2 és Numenius a Kr. u. 2. században úgy vélekednek, hogy Platón és Pythagoras csupán stílusában különbözik egymástól, valójában a platonizmus is pythagoreizmus. Num. Fr. 24,77-9; 52,2-4. E. DES PLACES (ed., transl.): *Numenius: Fragments*, Paris 1973. Nicomachus töredékeinek kiadása: R. HOCHE (ed.): *Nicomachus: Introductio arithmetica*, Leipzig 1866.

⁵ O’MEARA: *Pythagoras* (4. j.) 5.

⁶ Az elemzéshez a következő szövegkiadásokat vettük alapul: H. S. LONG (ed.): *Diogenes Laertii Vitae Philosophorum*, Oxford 1964. Magyar nyelvű kiadása: ROKAY Z. (ed.): *Diogenész Laertiosz. A filozófiában jeleskedők élete és nézetei tíz könyvben*, I-II. k., Budapest 2005, 2007; É. DES PLACES (ed.): *Vie de Pythagore, Lettre à Macella*, Paris 1982; L. DEUBNER, U. KLEIN (ed.): *Iamblichi De vita Pythagorica liber*, Stuttgart 1975.

A filozófus alakja köré szövődő legenda és tradíció két markánsan kirajzolódó vonulatát fedezhetjük fel: az egyik a peripatetikusoké, elsősorban a biográfia irodalmi műfajához kapcsolódóan, gondolunk itt Aristoxenos és Dikaiarchos írásaira, valamint a történetírói híradásokra, amelyekre részben Diodorus Siculus is támaszkodott anonim Pythagoras-életrajzában.⁷ A másik vonulat az újpythagoreusoké Tyanai Apollóniosszal (Kr. u. I. sz.) kezdődően, amelyhez a megújult platonisták is csatlakoztak. Ez a kettős tradíció az életrajzok esetében nem feleltethető meg a pythagoreusok két csoportjának, amelyeket a Kr. e. 5. századtól, Hippiasos tevékenysége nyomán szoktak elkülöníteni. Ezek szerint az *akousmatikoi* és a *mathématikoi* a pythagoreizmus két eltérő hagyományát reprezentálták: az előbbiek a hallott (*akousmata*) tanításokból indultak ki, s egy misztikával erősen átítatott irányzatot képviseltek, az utóbbiak aritmetikai, geometriai és csillagászati megfigyeléseik nyomán a tudományos interpretációkra törekvő szűkebb közösséget, talán az ezotrikusok csoportját alkothatták.⁸ Ennek alapján beszélhetünk a pythagoreizmus vallási-etikai, illetve filozófiai-tudományos arculatáról; mindkettő megjelenik az általunk vizsgált életrajzokban.⁹

Az újplatonista iskola két, Kr. u. 3. századi meghatározó mestere, Porphyrios és Iamblichos az eddigénél fokozottabb mértékben hangsúlyozta a platonizmus matematizáló elemeit, s ehhez paradigmaként állította Pythagorast, a matematikus-filozófust, jóllehet életrajzaikból az „*akousmata*” hagyományát sem mellőzték. Mindennek köszönhetően ez a tradíció egy újszerű „késő antik Pythagorast” alakított ki, akire egyszersmind valamennyi kései újplatonista szerző szívesen hivatkozott.¹⁰

Porphyrios *Filozófiatörténetének* első kötetében tárgyalta Pythagoras életét,¹¹ számos esetben azonos forrásra támaszkodott, mint a szintén 3. századi Diogenés Laertios „A filozófiában jeleskedők élete és nézetei” (*Βίοι καὶ γνῶμαι τῶν ἐν φιλοσοφίᾳ εὐδοκίμησάντων*) című művében. Porphyrios egyik fő szaktekintélye mégis nagy valószínűséggel a Kr. u. I. századi Moderatus, Tyanai Apollónios kortársa. Diogenés Laertios és Porphyrios egyaránt számot adnak a filozófus tanulmányairól, politikai tevékenységéről, tanításairól. Míg Diogenés Laertios Pythagoras éltrendi szokásaira és a lélekvándorlásról szóló tanítására összpontosít, addig

⁷ Diod. Sic. X,3-II. In: C. H. OLDFATHER (ed., transl.): *Diodorus Siculus. Diodorus of Sicily in Twelve Volumes* Vol. 4-8. Cambridge, Massachusetts, London 1989.

⁸ RITOÓK Zs.: *Források az ókori görög zeneesztétika történetéhez*, Budapest 1982, 46 skk.; W. BURKERT: *Weisheit und Wissenschaft. Studien zu Pythagoras, Philolaos und Platon*, Nürnberg 1962, 150-175, 187-202, 431-440; a problémakör további részletes elemzéséhez: K. VON FRITZ: *Mathematiker und Akousmatiker bei den alten Pythagoreern*, München 1960.

⁹ G. S. KIRK, J. E. RAVEN, M. SCHOFIELD: *A preszókratikus filozófusok*, Atlantisz 2002, 320.

¹⁰ KAHN: *Pythagoras* (3. j.) 63; G. STAAB: *Pythagoras in der Spätantike. Studien zu De Vita Pythagorica des Iamblichos von Chalkis*, München, Leipzig 2002, II, 57.

¹¹ J. DILLON, J. HERSCHBELL (ed.): *Iamblichus On the Pythagorean Way of Life* (Texts and Translations 29, Graeco-Roman Religion Series II), Atlanta, Georgia 1991, 13.

Porphyrios szövegében hangsúlyosabb a *mirabilia* és a tanítás. Herschbell és Dillon Nauckra hivatkozva megállapítja: Porphyrios nagy valószínűséggel még azelőtt írhatta művét, hogy Plótinus tanítványa lett.¹²

Iamblichos *De Vita Pythagoricája* valójában egy feltétezzhetően tíz kötetes Pythagoras-*corpus* első részének tekinthető, amely bizonyos értelemben véve bevezető ismereteket kívánt nyújtani a filozófushallgatók számára.¹³ A Pythagorasról és a pythagoreusokról szóló antik életrajzok alapvetően a *praeparatio philosophica*, ill. *praeparatio Platonica* szerepét töltötték be, azaz a platóni dialógusok olvasását készítették elő.¹⁴ A szír tudós műve több Pythagoras-életrajz alapján összeállított írás. Staab viszonylag friss, 2002-ben megjelent monográfiája kétségbe vonta a kutatás addigi álláspontját, miszerint Iamblichos felhasználta volna Porphyrios írását.¹⁵ Mindenesetre kétségtelen, hogy a művek szerkezete hasonló, mindkettő világosan áttekinthető öt részre tagolódik: 1. A születéstől a Krotónba való áttelepülésig (Porph. I-17, Iambl. I,1-6,28), 2. Megérkezés Krotónba (Porph. 18-22, Iambl. 6,29-II,57), 3. *Mirabilia* (Porph. 23-29, Iambl. 12,58-14,63), 4. *Paideia* (Porph. 30-52, Iambl. 15,64-18,89), 5. Pythagoras halála (Porph. 55 skk., Iambl. 35,248 skk.).¹⁶

2.

Amennyiben a Pythagoras-életrajzok misztikus elemeit szeretnénk számba venni, elsősorban az újplatonisták műveivel érdemes foglalkoznunk, amellett, hogy Diogenés írását egyenértékű összehasonlítás alapként kezeljük. A címben megfogalmazott distinkció egyúttal a következő kérdést veti fel: vajon miért kerülhetett előtérbe a misztika a platonikus filozófia kései korszakában? Míg Platón elítélően nyilatkozott róla (*Nom.* 909B), Kr. u. 3. századi követője, Plótinus az eksztázisról, az Eggyel való egyesülésről szóló tanítása alapján minden kétséget kizáróan a misztikusok közé sorolható.¹⁷ Követői pedig annál inkább, hiszen a Iamblichos nevével fémjelzett szír iskola számára a varázspraktikákkal egybekötött *theurgia* (mágikus kapcsolatteremtés a transzcendenciával) mint az Istenséghez való közeledés módja kulcsfontosságúvá válik, s a filozófiai ismeretátadás gyújtópontját képezi az irányzat képviselői számára. E kitüntetett szerep minden bizonnyal nagyrészt a

¹² DILLON, HERSCHBELL: *Iamblichus* (II. j.) 13.

¹³ I. k.: *Vita Pythagorica*, II. k.: *Protreptikos*, III. k.: Általános matematika-tudomány, IV. k.: Aritmetika, V. k.: Fizika, VI. k.: Etika, VII. k.: Teológia, VIII. k.: Geometria, IX. k.: Zene, X. k.: Asztronómia. In: O'MEARA: *Pythagoras* (4. j.) 35. A IV. könyv Nicomachus Gerasenus *Bevezetés az aritmetikába* című művének parafrázisa. In: KAHN: *Pythagoras* (3. j.) 136.

¹⁴ KAHN: *Pythagoras* (3. j.) 137; STAAB: *Pythagoras* (10. j.) 462 skk., TH. STÄCKER: *Die Stellung der Theurgie in der Lehre Iamblichs*, Frankfurt am Main 1995, 225 skk.

¹⁵ ZHMUD: *Wissenschaft* (2. j.) 46-49; Porphyrios és Iamblichos forrásairól: G. STAAB: *Pythagoras* (10. j.) 118-121 és 217 skk., különösen: 228-237; DILLON, HERSCHBELL: *Iamblichus* (II. j.) 11.

¹⁶ STAAB: *Pythagoras* (10. j.) 226. Itt szükséges megjegyeznünk, hogy a műveknek többféle tagolása is létezik, s a *paideia* vonatkozásában mi is eltérünk e szerkezeti beosztástól.

¹⁷ K. PRAECHTER: *Richtungen und Schulen im Neuplatonismus*, Kleine Schriften, Hrsg.: Heinrich Dörrie, Hildesheim, New York 1973, 165-216, 215.

chaldeus jóslatok iránti nagymérvű érdeklődésnek köszönhető.¹⁸ A kérdés mégsem egyszerűsíthető le az okkultizmus túlzott befolyására, hiszen ebben Porphyrios és Iamblichos sem értett egyet teljes mértékben. Porphyrios támadta a mágia növekvő befolyását (*Anebónhoz írott levél*), míg Iamblichos a *De mysteriis*ben védelmébe vette az újplatonikus *theurgiát*. Az újplatonikus filozófiának a Kr. u. 3. századra jellemző vallásos szemlélete a buzgó Isten-keresésben nyilvánult meg, ennek hatására a platonisták is rátaláltak saját prófétáikra. Maga Pythagoras is ilyen minőségben jelent meg, s lett példakép a filozófusok és a filozófushallgatók számára.¹⁹

Láthattuk, hogy az életrajzoknak számos közös pontja van, mégis szükséges megállapítani azt a tényt, hogy Iamblichos biográfiája más, mint Diogenés és Porphyrios művei. A szír tudós nem csupán terjedelmével szárnyalta túl 3. századi társait, hanem azért is, mert írása egyfajta életmódtörténet, amely alapvetően a pythagoreusok tanítására s nem kizárólag Pythagoras életének eseményeire koncentrál.²⁰

A filozófus gyermekora, Apollónnal való közössége, nevének „Pythó” alapján történő etimologizálása közös az említett írásokban, bár Diogenés Laertios csupán halványan utal erre az összefüggésre (DL VIII,5-6,11,13,21; Porph. VP 1-2, 16, 28, Iambl. VP 2, 4-9; 5, 25; 6, 30; 10, 52; 27, 133; 30, 177-178; 31, 208; 32, 221). Az eredet kapcsán rendre felmerül Pythagoras Orpheusszal és Apollónnal való közössége: ők valamennyien az isteni szférához tartoznak, s az égiek akaratából érkeztek az emberek közé (DL 8; Porph. VP 23; Iambl. VP 13, 62; 28, 145-147, 151; 34, 244), céljuk, küldetésük van.

A filozófus alakjához fűződő csodatételek valamennyi életrajzban megjelennek, Diogenés Laertiosnál azonban nem dominánsak. Részben e tényezőnek köszönhetően a szakírók a *viták*ban szereplő pogány szent emberként tisztelt Pythagorast gyakorta hasonlítják Jézushoz.²¹ Nem csupán a halála előtti negyven napos koplálás, amely több életrajzban feltűnik (DL VIII, 41; Porph. VP 57), hanem a csodálatos vízen járás (Porph. VP 29; Iambl. VP 28,134) is erről árulkodik. A Kármel-hegyhez és az egyiptomi úthoz kapcsolódik egy másik történet is. Ősidők óta nagy tisztelet övezte ezt a hegyet, nem csupán a pogányság állított itt Zeus-oltárt, hanem Illés próféta áldozata révén (1 Kir 18) a zsidóság és a kereszténység számára ugyancsak különleges kultuszhelyként szolgált. Az ókorban a Kármel sokak számára járhatatlan volt, a filozófust azonban korántsem tette próbára a felfelé vezető út, majd miután lejött a hegyről, hajóra szállt, s ott három napig nem evett, nem ivott s nem is

¹⁸ STÄCKER: *Die Stellung* (14. j.) 166 skk.

¹⁹ C. ZINTZEN: *Die Wertung von Mystik und Magie in der neuplatonischen Philosophie*, Rheinisches Museum N.F. 108 (1965) 71-100, 72-73.

²⁰ KAHN: *Pythagoras* (2. j.) 136, DILLON, HERSCHBELL: *Iamblichus* (II. j.) 25.

²¹ Vö.: „divine holy man”. In: DILLON, HERSCHBELL: *Iamblichus* (II. j.) 1 sk., továbbá: W. FAUTH: *Jesus von Nazareth und der Helios-Apollon des Julianus Apostata. Zu einigen Eigentümlichkeiten der spätantiken Pythagoras-Aretalogie im Vergleich mit der thaumasiologischen Tradition der Evangelien*, Zeitschrift für die neutestamentliche Wissenschaft 78 (1987) 26-48.

aludt, a hajó útja mégis teljességgel zavartalan volt (Iambl. VP 3,15-16). Egy másik történet a halakkal tett csodáját (Iambl. VP 8,36) meséli el.²²

Tekintettel arra, hogy Platón követői mintegy a kereszténységgel kívántak versenyre kelni, több neves elemzőnél megjelenik az az interpretáció, miszerint a *Vita Pythagorica* pogány evangéliumnak tekinthető, amelynek főszereplője Pythagoras, az isteni férfiú (*theios anér*). Ennek megfelelően az életrajzot valójában egy pogány szent életét bemutató, hagiográfiai műnek tartják.²³

Forrásainkban rendre bemutatásra kerülnek a tanulmányok, tanulmányutak: Egyiptom, Fönícia s az arab és chaldeus bölcsek; értesülünk arról, hogy Pythagorast valamennyi misztériumba beavatták (DL VIII, 2; Porph. VP 6, 11, 16; Iambl. VP 2,3-5,27).²⁴

Miért érdemel olyan nagy figyelmet Pythagoras istenekhez fűződő viszonya és különféle misztériumokba történő beavatása? Pythagoras tanításai szerint az isteni világ a matematika tudományán keresztül mutatkozik meg számunkra (Iambl. VP 29,162: ἀριθμῶ δέ τε πάντα ἐπέουκεν): ebből a világból ered a számok harmóniája és az olyan fogalmak, mint az azonosság, az egyenlőség, az egység. A tetetlen létezőket és a princípiumokat az aritmetika és a geometria segítségével ismerhetjük meg (Porph. VP 49; Iambl. VP 29 etc.). E pythagoreus matematikához szorosan kapcsolódott a pythagoreus zenetudomány. Ez a tudomány egyszerre tisztít és gyógyít. Pythagoras matematikai-zenei tanai révén válik gyógyító filozófussá: küldetése a gyógyításban áll (Iambl. VP 30,172), filozófiája szótériológiai tanítás, Iamblichos biográfiája szerint „*Erlösungslehre*” (Lurje) – *megváltástan*. Pythagorasnak ugyanakkor üdvtörténeti küldetése van: ő az istenek által küldött legnagyobb ajándék, aki a boldogság és a filozófia megváltó szikráját nyújtja a halandók számára (Iambl. VP 18,6-10).²⁵

²² Pythagoras pontosan tudta, hogy hány hal van az egyik halász hálójában, s miután megszámolta azokat, visszaengedte a vízbe a csodás módon még élő állatokat, majd ezek után kifizette a halak árát a halászoknak. (Iambl. VP 8,36). Egyes feltételezések szerint Porphyrios és Iamblichos jól ismerhették az Evangéliumokat, sőt Plótinus iskolájában Amélios ezek magyarázatára is vállalkozott. DILLON, HERSCHBELL: *Iamblichus* (II. j.) 24-26. ZELLER filozófiatörténetében a zsidó hagyománnyal állította párhuzamba a pythagoreizmust. LÉVY nézete szerint a pythagoreus közösségek nagy hatással lehetnek az esszénusok szektájára. E. ZELLER: *Die Philosophie der Griechen in ihrer geschichtlichen Entwicklung*, Vol. I-III., Leipzig, Tübingen 1856-1868, Darmstadt 1963, III.2, 89-93; I. LÉVY: *La légende de Pythagore de Grèce en Palestine*, Paris 1927, 264-293. Bár Burkert kétségbe vonja ezt a nézetet: W. BURKERT: *Hellenistische Pseudopythagorica*, *Philologus* 105 (1961) 233-234. Vö.: Ios. Flav. De bell. Iud. II, 8; az esszénusokat zsidó pythagoreusokként mutatja be; vö.: Ios. Flav. Ant. Iud. XVIII, 1, 5. P. GORMAN: *Pythagoras Palaestinus*, *Philologus* 127 (1983) 30-42.

²³ DILLON-HERSCHBELL: *Iamblichus* (II. j.) 25 skk.; O'Meara: *Pythagoras* (4. j.) 214. Pythagoras életrajzához hasonlóan Tyanai Apollónios Philostratostól származó biográfiáját ugyancsak pogány hagiográfiai munkának tekinthetjük. KAHN: *Pythagoras* (3. j.) 134. Továbbá a kereszténység vonatkozásában megjelenő hagyományról: G. PERZKE: *Die Traditionen über Apollonius von Tyana und das Neue Testament*, Leiden 1970, 37 skk.

²⁴ A beavatás és a varázspraktikák jelentőségéről: ZINTZEN: *Die Wertung* (18. j.) 74; R. MAJERCIK: *The Chaldean Oracles. Text, Translation, Commentary*, Leiden, New York, København, Köln 1989, 1.

²⁵ ZINTZEN: *Die Wertung* (19. j.) 74; M. LURJE: *Die Vita Pythagorica Iamblichs als Manifest der neuplatonischen*

3.

A pythagoreus közösség elsődleges célja a nevelés (Iamblichosnál elsősorban a παιδεία és az επανόρθωσις kifejezések szerepelnek, míg Porphyriosnál csaknem kizárólag a παραίνεσις), az emberek jobbá tétele a tudományok, ill. a filozófia által. Pythagoras számára a φιλοσοφία nem más, mint a σοφία – a tudomány, a bölcsesség szeretete, ez a törekvés a legfőbb isteni létező szeretetében nyilvánul meg, tehát Isten-szeretet.²⁶ Isten avagy az istenség szeretete csakis a vele való közösségben bontakozhat ki, ezért lesz a követők legfőbb célja közösségre lépni ezzel az isteni szférával. Iamblichos ennek a folyamatnak lehetőség szerinti módozatát tárja elénk, amely a *paideia* centrális jelentőségű törekvésében nyilvánul meg: az új-platonista felfogásban az *Egy* elérése (*henósis*). Ez a misztikus egyesülés már Plótinus filozófiájának is középpontjában állott, most a pythagoreus-platóni tanítás és *út* (όδός és ἄνοδος – ‘felfelé vezető út’) leírása során tárul elénk. Kiindulópontja a mottóban szereplő idézet: εἰς ἀρετὴν ὁδηγεῖν τοὺς ἀνθρώπους – ‘az erényességre [kell] nevelni az embereket’ (Iambl. VP 24,109). Ez a nevelési mód valójában a lelki fejlődés útját rajzolja meg, amely egyszersmind a tökéletesedéshez (*perfectio*) vezető újplatonista *unio mystica* előfeltétele. A *Vita Pythagorica* mindezek alapján nem más, mint az újplatonista neveléseszmény megnyilvánulási formája.²⁷

A lélek egy hierarchikus rendszer mentén halad előre, ennek első állomása a κάθαρσις – a ‘tisztítás’, amelynek nyomán a lélek a zene tisztító hatására elválk a testtől, majd ezt követi az ἀνάμνησις – a ‘visszaemlékezés’, egyrészt az érzékelés segítségével a zene révén, másrészt az ἐπιτήδευμα – az ‘életmód’ hatására, a megfelelő étkezés betartásával: mindez előkészíti a terepet a tudományok (μαθήματα) befogadására és művelésére.²⁸ Álljunk meg egy pillanatra a lélek megtisztításánál: a Platónótól származó gondolat, az „isteni” vagy „lelki szem” (Plat. Pol. 527d 6-e3, 533d 2-3), a belső látás és ennek felélesztése Iamblichosnál központi jelentőségű. A lélek az igazságot csakis e belső látás révén ismerheti meg. A pogány irodalomban meglehetősen ritka az ‘isteni szem’ említése: Porphyriosnál (Porph. V. Plot. 10,28-30; VP 47), valamint Iamblichosnál (VP 6,31; 16,70) szerepel. A belső látás ébredésének kezdete az erény cselekedete, ezért különösen fontos a pythagoreusok számára a hallgatás (pl.: σιωπή – Iambl. VP 17,72; ἔχεμυθία – Iambl. VP 31,188), amely a lélek befelé fordulásának bizonyossága. Nem csupán a hallgatási próba, hanem a diákok két köre is erről árulkodik, hiszen a tanulók egyik csoportja az *akousmatikosoké*, a másik pedig a „tudós” hallgatóké, a *mathématikosoké*.

Iamblichos életrajzában az etikai elemek dominálnak, ezt az írói szándékot látjuk érvényre jutni az egyes erények részletekbe menő kifejtése során is (VP 28-33). Az etika és az erénytan tekintetében a sztoikus filozófia a közepső platonizmus óta

.....
Paideia, Iamblich. Pythagoras: Legende – Lehre – Lebensgestaltung, Hrsg. M. VON ALBRECHT, J. DILLON, Darmstadt 2002, 225.

²⁶ MARÓTH M.: *A görög filozófia története*, PPKE BTK, Piliscsaba 2002, 25.

²⁷ LURJE: *Die VP* (25. j.) 221-253.

²⁸ LURJE: *Die VP* (25. j.) 228-229; STAAB: *Pythagoras* (10. jegyzet).

sajátságos és jelentős szerepet tölt be az akadémia filozófiájában.²⁹ Az erény taníthatóságának gondolata Sókratéstól származik (vö.: Plat. Men.), a Sztoa ezt a tételt bizonyos értelemben továbbfejlesztette, s az erényeknek egész sorát állapította meg, amikor megkülönböztette a sarkalatos és a követő erényeket. Erényesek azonban csak akkor lehetünk, ha lelkünk megfelelő *dispositiō*-ba kerül, ezek után viszont valamennyi erényt elérhetünk.³⁰ Az újplatonisták és a sztoikusok egyetértettek abban, hogy az erények az erényes cselekedet révén gyakorolhatók. Plótinus azonban még egy fontos distinkciót tett, amikor arról értekezett, hogy az erényesség egyszerűsége hozzásegít ahhoz, hogy, mint egy létrán, egyre magasabb fokra jussunk el. Ez a procedúra a lélek tökéletesedésének folyamata, a divinizáció (θέωσις), ami által lehetőség nyílik arra, hogy a halandó az isteni szféra közelébe kerüljön.³¹ Maga Iamblichos *De mysteriis* című írásában így fogalmaz: az erények vezetnek el az istenséggel való közösségre (I 16). A perfekció vezérgondolata a ὁμοίωσις, az istenséghez történő hasonulás eszméjén alapul, amely az *unio mysticá*-ban valósulhat meg.³² A misztikus élmény, az egyesülés (Iambl.: ἔνωσις, Plot., Porph.: τὸ ἐνωθῆναι) a φιλία segítségével teljesezhető be. Az újplatonista Iamblichos Pythagoras-vitájában φιλία pythagoreus erényként szerepel (VP 33,229-240) és ez az erény vezet el a megváltó szemléléshez, ill. a misztikus megváltásélményhez.³³

A Iamblichos által felvázolt παιδεία kizárólag az erények segítségével történő ἐπανόρθωσις ('megjavítás') révén valósulhat meg. Az életrajzban centrális helyet foglal el, s az erények tárgyalásakor az első az εὐσέβεια – εὐσεβία (Iambl. VP 28,134-156). A kifejezés jelentése rendkívül sokrétű és egy másik görög fogalommal, a ὁσιότης-szel rokon, ugyanakkor a latin terminológia szerint a *pietas*-nak felel meg.³⁴ Az *eusebeia* kettős értelemben jelenik meg: egyszerre vonatkozhat az isten/ek és emberek, valamint az ember és isten/ek relációjára, ezen túlmenően pedig az emberek egymás közti viszonyára.³⁵ Számunkra most elsősorban az isteni és az emberi szféra közötti kapcsolat tekintetében érdemel figyelmet, amennyi-

²⁹ Vö.: J. DILLON (ed.): *Alcinous. The Handbook of Platonism*, Oxford, 1993, xii skk.; W. THEILER: *Die Vorbereitung des Neuplatonismus*, Berlin, Zürich 1964, 110 skk.; M. POHLENZ: *Antikes Führertum. Cicero De officiis und das Lebensideal des Panaitios* (Neue Wege zur Antike 3), Leipzig, Berlin 1934, 12 skk., 128 skk.

³⁰ MARÓTH: *A görög filozófia* (26. j.) 454 skk.

³¹ Plot. Enn. I 2; II 13-26; III 22-31; VI 23-27; VII 10-12, 19-28. D. J. O'MEARA: *Platonopolis. Platonic Political Philosophy in Late Antiquity*, Oxford 2003, 40 skk.

³² Pythagoras tanítványának ((DL VIII,51 skk.)), Empedoklésnek hasonlósági elmélete számottevő hatást gyakorolt az újplatonistákra. Ez az elv Porphyriosnál már ismeretelméleti axiómaként jelenik meg (Porph. Sent. 25), s alapvető gondolata lesz az újplatonista életrajzoknak. ZINTZEN: *Die Wertung* (19. j.) 76-77.

³³ LURJE: *Die VP* (25. j.) 232.

³⁴ O'MEARA: *Platonopolis* (31. j.) 120.

³⁵ K. K. CSÍZY: *Über die Relation zwischen den Tugenden eines Priesters und eines Herrschers. Die Brieffragmente 89A und 89B von Julian dem Abtrünnigen*, Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae 50 (2010) 79-87, 84.

ben Pythagorasra vonatkozóan ebben az összefüggésben szerepel.³⁶ A következő négy erény Iamblichosnál a négy platóni sarkalatos ἀρετή: a bölcsesség (σοφία – VP 29,157-166), az igazságosság (δικαιοσύνη – VP 30,167-186), a mértékletesség (σωφροσύνη – VP 31,187-213) és a bátorság (ἀνδρεία – VP 32,214-228), majd ezeket követi hatodikként a φιλία – VP 33,229-240). Ez a hat erény szükségeltetik a lélek előmeneteléhez. Ezekről az erényekről Diogenés és Porphyrios életrajzában nem találhatunk részletező leírást, csupán utalásokkal kell beérnünk. Diogenés Laertios műve Pythagoras etikájára vonatkozóan meglehetősen szórványos adatokat tartalmaz, a pythagoreus *paideiá*nak nem jelenik meg egy teljességre törekvő, jól értelmezhető képe, ugyanakkor számos értékes adalékkal gazdagítja a Pythagorasról kialakított elképzelést.³⁷ E passzusok közül kiemelnénk a 31. *caput*ot: „Hermész a lelkek őre... A tisztákat a magasságba vezeti.”, és a 32. fejezetben megjelenő gondolatokat: „Az emberek akkor boldogok, ha a lelkük jó.” (ford.: Rokay Z.). Mindez a lélek felemelkedési lehetőségéről árulkodik, Diogenés azonban csupán utal erre a felfelé vezető útra. Porphyrios biográfiája ennél gazdagabb, nála már ráismerhetünk a *paideia* elemeinek rendszeres, átfogó bemutatására, így Iamblichoshoz hasonlóan, itt is körvonalazódik egy négyes egység: (1.) intések az *akousmatikusok* számára (VP 18-25), (2.) zenei nevelés (VP 30-33), (3.) az életmód szabályozása (VP 24, 34, 43-45) és (4.) a matematikai tudományok területe (VP 31, 38, 47-52). Pythagoras a Krotónban való letelepedés után parainetikus *apophthegmáival* (ἀποφθέγματα) és intéseivel (νουθέτησεις) okította az ifjakat és az idősebbeket egyaránt. Ehhez az időszakhoz kapcsolódik politikai tevékenysége, amikor városokat szabadított fel (VP 21).³⁸ Porphyrios központi jelentőséget tulajdonít a zenei nevelésnek, noha ennek katartikus hatásáról nem ír, azonban megragadja a figyelmünket az a megfogalmazás, miszerint Pythagoras a zenével mintegy megbűvölte a testi és a lelki *pathos*okat (VP 30). Az életmód (*diaita*) a lelket a legmagasabb szintre, a tudományok befogadására és művelésére készítette elő, ezért propedeutikus jelentősége volt. E tekintetben a szerző elengedhetetlennek tartotta a lelki szem felnyitását (Porph. VP 46-47; vö.: Iambl. VP 6,30; 16,70): ezen aktus nélkül a lélek alkalmatlan a megismerésre és a helyes tudás megszerzésére. Az egyes szintekhez köthető fejezetszámok alapján látható, hogy Porphyrios többször is visszatér egy-egy témakörhöz, annak ellenére, hogy a nevelési előmenetel jól elkülöníthető négy egysége jelenik meg az írásműben.

Az erénytan részletező kifejtésével Porphyrios egy másik írásában, a *Sententiae ad intelligibilia ducentes* (Ἀφορμαὶ πρὸς τὰ νοητὰ) című művében találkozhatunk. Ennek érdekessége, hogy az itt szereplő szisztéma kapcsolatba hozható a

³⁶ A pythagoreusok kitüntetett figyelmet szenteltek az *eusebeia* interpretációjának. Vö.: H. THESLEFF: *The Pythagorean Texts of the Hellenistic Period* (Acta Academiae Aboensis, Ser. A Humaniora Vol. 30 nr I), Åbo 1965, különösen: 71-84, 97-102, 107-108, 187-188.

³⁷ Vö.: Diog. Laert. 8,7,10, 14, 30-32.

³⁸ Porphyrios Krotónt, Sybarist, Catanét, Rhegiumot, Himerát, Agrigentumot és Tauromeniumot említi név szerint.

másik két író, Diogenés Laertios és Iamblichos *Vita Pythagoricájával*. Porphyrios a *Sententiae*-ben Plótinus fentiekben tárgyalt, az erényesség lépcsőfokairól szóló etikai passzusait örökítette meg. A 32. fejezet az erények négy fokozatát ismerteti, ebben röviden összefoglalva a következőket olvashatjuk: az isteni szférához közeledő léleknek különböző erényszinteket kell végigjárnia. Az első a politikai erények (αἱ ἀρεταὶ τοῦ πολιτικοῦ) szintje, a második a teoretikus (καθηρτικαὶ ἀρεταὶ ἢ θεωρητικαί), a harmadik a már megtisztult, szemlélődő lélek foka (αἱ ἀρεταὶ τοῦ τελείου θεωρητικοῦ καὶ ἤδη θεατοῦ), s végül a megtisztult lélek, a *Nous*, az isteni szféra, a paradigmaticus erények szintje (αἱ ἀρεταὶ τοῦ νοῦ καθ' ὃ νοῦς καὶ ἀπὸ ψυχῆς καθαρός / παραδειγματικαὶ ἀρεταί) a csúcsa a skálának.³⁹

Összegezve tehát megállapíthatjuk, hogy az életrajzok közül kettőben, Porphyrios és Iamblichos művében egyértelműen megjelennek a pythagoreus, illetve újplatonista nevelésnek egyes fokozatai, amelyek meglátásunk szerint a *benósis* folyamatának részeként tárják elénk a növendékek lelki és szellemi előmenetelét. A Lurje által felvázolt négy szint Iamblichosnál: *katharsis – anamnésis – epitédeuma – mathémata*.⁴⁰ Meglátásunk szerint Porphyriosnál ez a négyes skála ugyancsak nyomon követhető, mégpedig a következő fokozatokban: *akousmata – zenei nevelés – diaita és mathémata*. Amennyiben ezeket a fokozatokat hozzárendeljük a Plótinusra visszavezethető és Porphyrios erénytanában megjelenő egyes erényszintekhez, akkor ebben felismerhetjük az újplatonista etika egyik legfőbb tanítását, amely a lélek felfelé vezető útjának (*anodos*) paradigmája (vö.: Diog. Laert. 31): az *akousmata* intései a politikai erények szintjén jelennek meg, a zenei művelés a katartikus vagy teoretikus erények fokán valósul meg, a *diaita* a megtisztult lélek intelligibilis szintjéhez kapcsolható fokozat, amely előkészíti a terepet a szellem számára. Ezeket követi az erények legmagasabb fokán a *mathémata*: az aritmetika, a geometria és az asztronómia együttese, az isteni szféra paradigmaticus erényeihez rendelhető tudományok.

Az életrajzok titka, misztikája ebben a Porphyrios és Iamblichos által hagyományozott inkább újplatonista, semmint pythagoreus útban definiálható, amely mindenestre már Porphyrios biográfiájában is kitapintható. Pythagoras vonatkozásában nem Iamblichos tehát az első, aki az újplatonisták erénytanában megjelenő, s az életrajzban pythagoreusnak titulált *anódost* tárgyalta, hanem az már Porphyrios *Vita Pythagoricája* alapján is kirajzolódik előttünk, jóllehet Iamblichosnál ez a nevelészmény sokkal kidolgozottabb és árnyaltabb formában jelenik meg. Az újplatonisták misztikus Isten-keresése az erényes cselekedetekből kiindulva a kiválóság, az isteni minták követéséig ível. Ezt az utat azonban kizárólag az erények elsajá-

³⁹ E. LAMBERZ (ed.): *Porphyrii Sententiae ad intelligibilia ducentes*, Leipzig 1975. Itt szükséges megjegyeznünk, hogy míg Porphyrios négy erényszintet különböztet meg, addig Iamblichosnál hét fokozat jelenik meg, de ezek csupán Marinos *Vita Procli* (2,32-50) című munkája alapján kikövetkeztetett erényszintek. STAAB: *Pythagoras* (10. j.) 167. Szent Ágoston ugyancsak hét fokozatról ír. Vö.: De quant. an. 33,70-76. Plótinus említett szöveghelyei: Plot. Enn. I 2; II 13-26; III 22-31; VI 23-27; VII 10-12, 19-28. O'MEARA: *Platonopolis* (31. j.) 40 skk.

⁴⁰ LURJE: *Die VP* (25. j.) 243-244.

tításával és gyakorlásával járhatjuk be. Az erény tanítható, ennek következtében tanulható, s így minden halandónak lehetősége van arra, hogy elinduljon ezen a pythagoreus-újplatonista *scala virtutum*on.

K. Csízy Katalin: Die mystischen Elemente der Pythagoras-Vitae

In dieser Studie geht es um die mystischen Elemente von drei Pythagoras-Vitae, d. h. die Schrift von Diogenes Laertios und die Vitae Pythagoricae von Porphyrios und Jamblich.

Anhand der Lebensläufe ist es zu vermuten, dass die Gestalt von Pythagoras während des 3. und 4. Jahrhunderts sehr populär und die platonische Philosophie durch die pythagoreischen Vorstellungen durchgedrungen war. Aus vielen gemeinsamen Stellen geht hervor, dass die ethischen Territorien der Philosophie in den Vordergrund gerieten. Zwei Vitae, die Werke von Porphyrios und Jamblich beinhalten viele Anknüpfungspunkte. Der Prozess des ethischen Bildungsganges geschah stufenweise in beiden Schriften. Meine Hypothese ist, dass sich diese Bildung nicht nur bei Jamblich, wie es Lurje behauptete, sondern auch bei Porphyrios in einem vierstufigen System verwirklichte, wobei das philosophische Leben, das eine heilgeschichtliche Sendung hat, als mystischer Aufstieg der Seele galt.